

Mythologia, Francfort, 1581 - VIII, 08 : De Proteo

Auteur(s) : Conti, Natale

Collection Mythologia, Francfort, 1581 - Livre X

Ce document a pour résumé :

[Mythologia, Francfort, 1581 - X \[105\] : De Proteo](#)

Collection Mythologia, Venise, 1567 - Livre VIII

Ce document est une version augmentée de :

[Mythologia, Venise, 1567 - VIII, 08 : De Proteo](#)

Collection Mythologie, Paris, 1627 - Livre VIII

[Mythologie, Paris, 1627 - VIII, 09 : De Prothee](#) est une transformation de ce document

Collection Mythologie, Lyon, 1612 - Livre VIII

[Mythologie, Lyon, 1612 - VIII, 08 : De Protée](#) est une traduction de ce document

Informations sur la notice

Auteurs de la notice Équipe Mythologia

Mentions légales

- Fiche : Projet Mythologia (CRIMEL, URCA ; IUF) ; projet EMAN, Thalim (CNRS-ENS-Sorbonne Nouvelle). Licence Creative Commons Attribution – Partage à l'Identique 3.0 (CC BY-SA 3.0 FR)
- Images : Münchener DigitalisierungsZentrum (MDZ).

Citer cette page

Conti, Natale, *Mythologia* Francfort, 1581 - VIII, 08 : De Proteo, 1581

Projet Mythologia (CRIMEL, URCA ; IUF) ; projet EMAN, Thalim (CNRS-ENS-Sorbonne Nouvelle)

Consulté le 15/01/2026 sur la plate-forme EMAN :

<https://eman-archives.org/Mythologia/items/show/6027>

Copier

Présentation du document

Publication Francfort, André Wechel, 1581

Exemplaire Regensburg (Allemagne), Staatliche Bibliothek, 999/Hist.pol.1307

Formatin-8

Langue(s)

- Grec ancien
- Latin

Paginationp. 849-855

Des dieux, des monstres et des humains

Entités mythologiques, historiques et religieuses[Protée](#)

Notice créée par [Équipe Mythologia](#) Notice créée le 28/12/2018 Dernière modification le 25/11/2024

Ponti vel Neptuni ac Terræ filius & maris Deus, quem circumlarem aquarum motum nonnulli esse crediderunt, qui principium ab Oceano capit, & ab humore in terra existente. Huius vxor esse Ceto dicitur, exhalatio scilicet quæ calore & radius Solis excitatur, qui humor cum per æstatem grauiorem extenuatus tollitur, fit draco: propè enim tremula fit illa exhalatio, & obliqua, quæ per calorem Solis attollitur. Alij rem hanc ad historiam transferre maluerunt, dixeruntque Phœcynein Sardinia atque Corsicæ insulis imperasse, qui ab Atlante naturali prælio superatus, in ea pugna submersus sit, neque vsquam postea inuentus, quare creditus fuit se in Deorum marinorum numerum recepisse. Cætera verò quæ de illo fabulose dicuntur, in eius gratiam fuerunt ad probabilitatem priorum ficta. At nunc de Proteo.

De Proteo. CAP. VIII.

PROTEVS & ipse maris Deus fuit, Neptuni & Phœnicæ Nymphæ filius, vt scriptum reliquit Zec. lult. 44. Chil. 2. qui in Pharo Alexandria habitauit, Toronenque ex Ægypto in Phlegtam Pallenēs profectus vxorem duxit. Nati sunt illi filij è Torone Tmylus & Telegonus, de quibus meminit Euripides in Helena. Hi postea peregrinos crudeliter interimebant cum adoleuissent, quorum seuitiam cum Proteus æquo animo ferre non posset, impetrasse à patre Neptuno dicitur vt in Ægyptum rursus ferretur: cuius preces cum audiuisset Neptunus, è quodam Pallenēs hiatus speluncam sub mari fecit, in qua illum in Ægyptum vsque siccum perduxit. Deinde cum Hercules ob crudelitatem, qua in hospites utebantur, Tmylum & Telegonum obtuncasset, cognita cæde filiorum neque lacrymas emisit, quia nefarij essent homines, neque risit, quòd essent filij, vt scripsit Theopompus libr. 8. rerum Græcarum. Xantippus verò scripsit in rebus Lydiæ Proteum Oceani & Tethyos à quibusdam creditum fuisse filium. Eurip. præterea Psamathen vxorem illum duxisse scribit, de qua Theonœn, & Theolymenum marem suscepit. habuit etiam Caberam, Rhetiam, & Idotheam filias, quæ Menelaum de reditu in patriam ambigentem, cum diutius in Ægypto detineretur, docuit vt recentibus pellibus phocarum indutus vnâ cum sociis tanquam phocis se inter phocas dormire simularent, quo tēpore sub me-

Hh

ndiem Proteus in siccum exiens inter phocas dormire consuevit, atque illum dormientem comprehendere, tam diuque retinere in varias formas se mutantem, quamdiu in pristinam formam redierit. nam tunc futura demum illis prædicet omnia. Dicunt enim modò in aquam, modò in ignem, modò in feras, in arbores, volucres, serpentes se vertere solitum, ut ait Hom. lib. 4. Odysseæ, ubi explicat consilium Idotheæ, quæ carmina, cum multa sint, non asseribam, sed Latine illa breuitatis causa pronuntiabo. sic enim Græca incipiunt:

ἴες ἴπαρ· αὐτὰρ ἰζὺ μὴ ἀμύθημ' οὐκ ἔπειτα,
εὐνὴν νῦν φράζ' οὐδ' ἐν δόχῳ. Sic autem Latine:

Dixerat: hui ego sum contra sed talibus orsus;
Nunc senis insidias diuini Dina recense,
Ne me pransum fugiat, nam Vincere Dinos
Viribus humanis res est Valde ardua. Dixi
Sic ego, sed contra Dea sic est inde locuta.
Hospes Vera tibi dico, Verissima nosces.
Cum medius radium iam Sol accenderit astus,
Æquoreus solet ira senex in litora Verax.
Hunc Zephyro iactata senem regit algæ marina,
Quem circum phoca in spelunca e fluctibus altis
Egressa capiunt placidam per membra quietem,
Spirantes salsa, et olentes naribus undas.
Huc ego te ducam cū primū Aurora fugarit
Exortens stellæ, socios tres ipse memento
Deligere e cunclis, qui præsent mente, animoque.
Nunc age narrabo tibi fraudes, nunc senis artes.
Primum dinumerat phocas, numerumque recurrit,
Quas omnes ut adesse videt, prosternitur vna
Ipse, quoniam velut custos in montibus olim.
Hunc ubi videris stratum, summoque gravatum,
Cura sit hinc arte durū innectere vincula,
Et retinere Deum conantem fallere dextras:
Omnia mox fiet, serpens qui pectore terram
Ferret, fiet rursus aqua hic, crepitabit et ignis.
Hunc eundem Deum rerum omnium principium esse, & Deorum antiquissimum putauit Orpheus, quem & clauis habere maris, & omnibus præesse, tanquam principium vniuersæ naturæ dixit, ut patet ex eo hymno:

πρωτότατος

ἡ πρώτη καὶ ἀρχαία πάντεσσιν ἔχουσα,
 πρῶτον μὲν, πᾶσι δὲ φύσιν ἀρχὴν ἐκ ἑαυτῆς,
 ὅλβον ἀλλ' ἀποδίδωμι ἰσχυρὰ ἰδίᾳς πολυτέλειαι,
 πάντας μὲν, πολὺν δὲ λαόν, ἀπὸ πᾶσιν ἀφ' ὧν τ' ἴδεται,
 ἑκάστῳ καὶ πρὸς ἑαυτὸν, ὅσῳ τ' ἴσται, ὅσῳ τ' ἔστιν αὐτῷ.

*Gestantem clauis pelagi te maxime Proteus
 Prisce voco, à quo natura primordia primùm
 Edita sunt, formas in multas vertere nosti
 Materiam sacram, prudens, venerabilis, atque
 Cuncta sciens, qua sint, fuerint, ventura trahantur.*

Hunc in curru vehi, qui à Phocis traheretur, putarant antiqui,
 quos equos bipedes vocauit Virg. lib. 4. Georg.

*Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
 Caruleus Proteus, magnū qui piscibus aquor,
 Et iuncto bipedum curru metitur equorum.*

Nec plura his ferè de Proteo tradita sunt ab antiquis, quorum
 sententiam explicemus. Proteum Neptuni siue Oceani filium
 finxerunt, quem putarunt vim esse aeris, qui de Stoicorum sen-
 tentia Iupiter fuit appellatus, ac per omnia pertransiret, & ubi-
 que esset, vt patuit superius, cum de Ioue loqueremur, nam aer
 proximè sit ex aqua in illum extenuata. Hunc naturam esse
 aeris, per quem temperatum omnia oritur, & vnde sit omni-
 bus ortus principium & plantis & animalibus, videtur signifi-
 casse Hom. lib. 4. Odyss. in his:

ἀλλ' ἔπειτα πρὸς αὐτῷ Λίαν γένετ' ἠὲ γένετ'
 πῶτόν τε πρὸς αὐτῷ δρᾶκεν, καὶ πρὸς αὐτῷ, ἥ δ' ἔχειτο οὖν,
 γένετο δ' ὕψος ὕδαρ, καὶ δὲνδρῶν ὕψος ἑταλόν,
 καὶ πῦρ.

*Concussit cervice iuba leo faciens, & inde
 Fit draco terribilis, modo suus, modo pardalis ingens,
 Alticoma aut arbor, nunc frigida defluit vnda,
 Nunc ignis crepitat.*

Nam ex eadem materia pro aeris calorisve ratione occulta, vel
 arbores, vel animalia nascuntur, vel materia ipsa conuertitur
 in elementa, quod antiqui significarunt, per tot, tamque mul-
 tiplices formatum mutationes, cum Proteus quasi τὸ πρῶτον
 ὂν, primum existens scilicet sit, materia enim omnis in intello-
 ctu forma prior existit, formasq; varias semper expetit naturæ
 impulsu; quamobrem in tot formas veri dictus est Proteus.

Nam certè quidem hominem aliquem fuisse, qui se in tot formas verteret, putare, satui omnino est hominis. At Lucianus in dialogo qui nauigium inscribitur, nauigandi periculosissimum hominem videtur existimasse; cum ita dicat: *Θεωμάσιος τὸν τήχην, ὡς ἱφίσταται. Ἰσχυρὸς, καὶ τὰ θαλάσσια σφόδρ' ὑπὲρ τὸν πρῶτον ἀδύνατον ἀβίλιν' ἀνιστάντι περὶ τὰ, καὶ dicebant, qui sua nauigabant, & rerum maritimarum cognitione vel Proteum illum superare videbatur.* Diodorus Siculus lib. 2. motem fuisse Regum Ægyptiorum scribit, ut priorem partem vel leonis in capite gestarent, vel draconis, vel arboris, atq; in ignis aliquando formam diademata inciderentur, quod gestamen erat principatus insigne. Inde postea fictū fuit, quod Proteus se in varias formas commutaret. Dictus est fuisse phocarum custos & pastor, quia locis maritimis imperauerit. nam Reges & principes populorum *ποικίλας λαῶν* antiqui vocarunt, hoc est populorum pastores. debet enim princeps non minus salutis, quàm etiam utilitatis suorum populorum esse studiosus. qui enim de tendendo grege tantum & occidendo sollicitus est, non pastor, sed lupo & latro est appellandus. Sunt enim diuites populorum quasi obsides, quæ iacturæ metu ciues in fide retineant, atque ciuium opulentia, opulentia denique est principis, si res ita tulerit. Atque omnis ciuitas in quam opes ad paucos confluxerint, magis exposita est hostium viribus, quia præter inuidiam & intestina odia, plurimum differt pugnare pro alienis, & pro suis facultatibus cum omnes sint propriæ utilitatis præcipuè acerrimi defensores, segnes aliorum, nemoq; patriam suam esse existimet, in qua nihil habeat plus bonorum quàm exteri. Dictus est phocarum pastor, quoniam maritimi & natandi periti essent eius populi. At Lucianus histrionem fuisse Proteum arbitratus est, de quo ita scribit in dialogo de Saltatione: *Ὁκαὶ γὰρ μοι ἡ παλαιὰ μῦθος καὶ πρῶτα τὸν Ἀργεῖον ἔκ' ἑλθόντι ἢ ὀρχασθῆναι τινὰ γαστέρα λέγον, αἰματικὸν ἀνέρωπον, καὶ πρὸς πάντα χυμωτικὸν καὶ ματαβόλον. δυνάμενος, ὡς καὶ ὁ αὐτὸς ὑγρότητα μεταβάλλει, καὶ πρὸς ὅλα ταῦτα τῆς τῆς κινήσεως σφοδρότατι, καὶ λίαντος ἀγροῦ ταῦτα, καὶ παρὰ ἄλλους δομῶν, καὶ διὸ ἐν ὅντα, καὶ ὅλα, ὅτι καὶ εὐλόγηται.* Videtur mihi sane antiquus ille fabulosus Proteus saltator quissimus aut histrio fuisse egregius, qui sciret se in omnia formare, omniaq; imitari, ita ut aqua ha-

mutetur,

marem, & ignis acumen per motuum celeritatem imitaretur, & leonis feritatem, & iram pardali, & arboris sussurram, & omnino quidquid illi collabuisse, referret. Neque tamen soli Proteo hæc facultas fuit in omnia se convertendi, sed etiâ Thetidi, & Mestæ filie Eriichthonis æchonis Thessali, quæ cum pater omnia sua bona ob assiduam famem diutius immissam deglutisset, sese tamdiu in varias formas vertebat, quamdiu à patre venderetur, ut eijs fami succurreret, deinde ad patrem statim clam redibat. Sic Periclymenus Nелеi & Polymelæ filius, ac frater Nestoris, id munus à Neptuno impetravit, ut in omnia quæ optaret, converti posset. quæ musca dicitur ab Hercule Pylum oppugnantem occisus. nam in eam formam versus indicatus fuit à Pallade. quod autem in omnia ita venteretur, sic de illo loquens Euphronion indicavit:

τὸν τε περικλυμφοῦν Νηληϊῶν ἰκτατὶ μῦθον,
ὅτι πάντα πᾶσι ἵκτο, βαλάνοις ἤ τε περὶ πόδας.

Atque Periclymenum muscam tunc ille cecidit,
Qui, velut æquoreus Proteus se vertit in omnia.

Quod etiam planius explicavit Hesiodus in his:

περικλυμφοῦν τ' ἀγέρωχον
ἔλβην, ᾧ πόρε δῶρα ποσειδάων ἰκτοσύχων
παντοίῃ, ἄλλοτε μὲν γὰρ ὅς ἐρνιδίαισι φάπτεκον
αἰετὶς, ἄλλοτε δ' αὖτε παλίσκατο (βαῦμα ἰδέσθαι)
μύρμηξ, ἄλλοτε δ' αὖτε μαλίσκων ἀγλαὰ φῦλα
ἄλλοτε δ' ἰνέεσσι καὶ ἀμείλιχον, εἴ χι δὲ δῶρα
παντοίῃ, ἔκ θεοματῶν, τί μιν καὶ ἐπ' ἔτα δέλωσσε
βαλὴν Ἀθηναίη.

Periclymenumque superbum
Felicem, cui dona dedit præstantia quondam
Neptunus. Volucres inter sit namque Volucris:
Tum sit rursus apis, rursus (mirabile visum)
Formica apparet, rursus sit frigida serpens.
Munera multa habuit, quæ singula dicere non est:
Denique principium cædis, causæque fuerunt,
Pallas uti monuit.

Habuit etiam Empusa hanc ipsam facultatem convertendi se in quæcumque libuisset, de qua ita scripsit Aristophanes in Ranis:

Hh 3

ἄλλ' αὖτ' αὖ γυνὴν εἰς ἀνδρὸς μέγα.
 αὖτ' αὖτ' αὖ γυνὴν εἰς ἀνδρὸς μέγα.
 τὸ γὰρ μὴ βδέ, καὶ δ' ἄρ' αὖτ' αὖ γυνὴν
 ἀνδρὸς μέγα, καὶ δ' ἄρ' αὖτ' αὖ γυνὴν
 ἀνδρὸς μέγα, καὶ δ' ἄρ' αὖτ' αὖ γυνὴν
 ἀνδρὸς μέγα, καὶ δ' ἄρ' αὖτ' αὖ γυνὴν
 ἀνδρὸς μέγα, καὶ δ' ἄρ' αὖτ' αὖ γυνὴν

*Nam maximam profecto cerno beluam.
 Qualem? nonnam. sit cuncta, enim liber, statim.
 Nunc mala, nunc boni, cuius illa femina
 Formosa dic, ubi est? eamne recta eo.
 Haud femina est, sed rursus illa, sed cania.
 Empusa certe est illa.*

Sic etiam Epicharmus in Hebes nuptiis

Ἐμπυσα δ' ἴνα γυνὴν, ἔχιδνα γυνὴν,
 λίσσεται, καὶ δ' ἄρ' αὖτ' αὖ γυνὴν
 καὶ δ' ἄρ' αὖτ' αὖ γυνὴν, καὶ δ' ἄρ' αὖτ' αὖ γυνὴν
 Empusa planta, boni sit, atque viperæ,
 Lepusque, musca, pulchra & illa femina,
 Quidquid cupit, vel denique illi conferat.

¶ Alij, inter quos fuit Antigonus Carystius in Diction. Proteum virum sapientissimum fuisse tradiderunt, qui multa de naturali philosophia scripserit, de plantis, de lapidibus, de natura ferarum, de mutatione mutua elementorum, & quo pacto illa principia sint omnium nascentium, quæ ut vires singula sumplerint, ita vel arbores fiunt, vel herbe, vel animalia: quare dictus fuit Proteus in illa omnia se vertisse. Hunc eundem divinatorem arbitrabantur, quia multa ex observatione syderum, & ex rerum præteritarum memoria prædicaret. Alij crediderunt per magicas artes Proteum in prædictas formas se mutasse. Alij dixerunt fuisse virum dicendi peritum, qui facile posset in quosvis animorum motus homines impellere, quare prædictas formas sumere dictus fuit. Ego Proteum virum fuisse prudentem putaverim (si modò quis fuit) & in conciliandis conservandisque amicitis callidissimum, & in temperandis motibus animorum, & in motibus ad omnes eventus rerum caute formandos, aut certè quales esse viros prudentes oporteat per hæc figmenta nobis antiquos demonstrasse. Quis enim nesciat nihil magis necessarium esse vel in administratione civitatum, vel in quotidiana consuetudine, quam varie-

mon

ratem ingenij, quæ cōfert plurimum ad omnes opportunitates, ac rerum vicissitudines? oportet igitur virum prudentem, quoniam non omnes iisdem studiis delectantur aut capiuntur, per varias formas se in hominum amicitiam ingerere, ac variis vti rationibus in ciuitatum administrationibus, quoniam alij euentus clementiam, alij seueritatem iudicis requirunt, sic enim fieri Proteum modò ignem, modò aquam intelligendum est, & modò fructiferā arborem, modò crudelissimam feram propter præmia iustitiæ ac supplicia. veruntamen non solum ad amicitias, & ad ciuitatum administrationes hæc fabula pertinet, sed multo magis ad vniuersam humanæ vitæ rationem, quippe cum neq; semper indulgere genio cōueniat, neq; semper eadem vitæ seueritas retinenda sit, sed vtriusq; rei tempora sunt cognoscenda, quippe cum nihil violētum sit diuturnum. Nihil aliud igitur dixisse mihi videntur per hæc signēta, quàm illud quod etiam dictum fuit ab oraculo, Ne quid nimis, cum omnis omnium rerū salus & constantia in mediocritate moderationeq; sit collocata. Illa verò quæ dicuntur fabulosè de Peridymeno, de immenso quodam auaritiæ gurgite intelligenda sunt, nam tamen si immensas opes domesticas auaritia recondiderit, tamen his minimè contenta, vel per omne fraudum insidiarumq; genus alienis facultatibus inhiat.

De Castore & Polluce. CAP. IX.

CASTOREM item & Pollucem salutaria numina nauigantibus, si gemini apparent, omnes crediderunt antiqui, atque etiam omnium nauigantium vnus sermo mutatis tamen nominibus nostra ætate appellauit. Fama fuit Iouem, vt de horum origine aliquid dicamus, captum desiderio Leda Tyndari Regis in cygnum se conuertisse, atque illam compressisse. Nam cygnus factus ita incundè cecinit, vt illum propter cantus suauitatem Leda adamauerit & contrectauerit. Deinde ab eo cygno compressa ouum peperisse dicitur, è quo Castor & Pollux & Helena nati sunt, vt Ouidius in his innuit in epist. Helenæ:

*Dat mihi Leda lenem cygno decepta parentem,
Qua falsam gremio credula fouit anem.*

Alij tamen deterritum ab aquila cygnum ad Ledam conuolasse inquit, atque cum sub ea forma Ledam decepisset,

Hb 4